

ДАНИ СРПСКОГА ДУХОВНОГ ПРЕОБРАЖЕЊА
XXVI

SERBIAN SPIRITUAL REVIVAL WEEK
XXVI

THE MIDDLE AGES
IN SERBIAN SCIENCE, HISTORY,
LITERATURE
AND ARTS
X

Six Centuries of the Manasija Monastery

SYMPOSIUM
DESPOTOVAC–MANASIJA, AUGUST 21–22, 2018

Editorial Board

Stanoje Bojanin, PhD (Belgrade, Serbia); Zlata Bojović, PhD, full member of SASA (Belgrade, Serbia); Pavle Dragičević, PhD (Banja Luka, Republic of Srpska); Ekaterina Yakushkina, PhD (Moscow, Russia); Gordana Jovanović, PhD (Belgrade, Serbia); Viktor Savić, PhD (Belgrade, Serbia); Radoslava Stankova, PhD (Sofia, Bulgaria); Rada Stijović, PhD (Belgrade, Serbia); Jelica Stojanović, PhD (Nikšić, Montenegro); Ljiljana Stošić, PhD (Belgrade, Serbia); Wolfgang Steininger, PhD (Graz, Austria)

Editor-in-Chief
GORDANA JOVANOVIĆ

DESPOTOVAC
2019

ДАНИ СРПСКОГА ДУХОВНОГ ПРЕОБРАЖЕЊА
XXVI

СРЕДЊИ ВЕК У СРПСКОЈ
НАУЦИ, ИСТОРИЈИ,
КЊИЖЕВНОСТИ
И УМЕТНОСТИ
X

ШЕСТ ВЕКОВА ОД ЗАВРШЕТКА ГРАДЊЕ МАНАСТИРА МАНАСИЈЕ

НАУЧНИ СКУП
ДЕСПОТОВАЦ–МАНАСИЈА, 21–22. АВГУСТ 2018

Редакција

*др Сјаноје Бојанин (Београд, Србија); др Злајка Бојовић,
редовни члан САНУ (Београд, Србија); др Павле Драгичевић
(Бања Лука, Република Српска); др Јекаћерина Јакушкина
(Москва, Русија); др Гордана Јовановић (Београд, Србија);
др Виктор Савић (Београд, Србија); др Радослава Сјанкова
(Софија, Бугарска); др Рада Сјијовић (Београд, Србија);
др Јелица Сјојановић (Никшић, Црна Гора); др Љиљана
Сјошић (Београд, Србија); др Волфганг Шјајнгер (Грац,
Аустрија)*

Главни уредник
ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ

ДЕСПОТОВАЦ

2019

Издавачи

Народна библиотека „Ресавска школа“, Деспотовац
Институт за српски језик САНУ, Београд

За издаваче

Санела Симић
др Јасна Влајић-Поповић

Рецензенти

др Злата Бојовић, дописни члан САНУ (Београд, Србија)
др Гордана Јовановић (Београд, Србија)
др Рада Стијовић (Београд, Србија)

ISBN 978-86-82379-84-3

САДРЖАЈ

СРЕДЊИ ВЕК У СРПСКОЈ НАУЦИ, ИСТОРИЈИ, КЊИЖЕВНОСТИ И УМЕТНОСТИ

СТУДИЈЕ И ЧЛАНЦИ

- ГОРДАНА Д. СИМИЋ, СВЕТЛАНА М. ВУКАДИНОВИЋ (Београд):
Ушемељење и одбрана манастира Ресаве и могуће епиграфске градње утврђења
9
- ГОРДАНА М. ЈОВАНОВИЋ (Београд): *О највишим на фрескама манастира Ресаве (Манасије). Други део*
21
- ГОРДАНА С. ТОМОВИЋ (Београд): *О законодавној делатности деспоина Стефана Лазаревића*
31
- ЗЛАТА Д. БОЈОВИЋ (Београд): *Деспоин Стефан Лазаревић у књижевној и народној традицији*
53
- ЉИЉАНА М. ЈУХАС ГЕОРГИЈЕВСКА (Београд): *Књижевни садржаји у повељама деспоина Стефана Лазаревића*
61
- БРАНКА С. ИВАНИЋ (Београд): *Представе обедовања и пржезног јосућа у Манасији. Први део*
77
- РАДИВОЈ Ђ. РАДИЋ, МАРКО Ј. ШУИЦА (Београд): *Византија и Србија око 1418. године*
95
- ВИКТОР Д. САВИЋ (Београд): *Промена владарског појаса: кнез и деспоин Стефан Лазаревић*
105
- СТАНОЈЕ С. БОЈАНИН (Београд): *„Љубочасан јазник“: свејковина манастира Ресаве у Житију Стефана Лазаревића од Константинина Философа*
123
- ТОМИСЛАВ Ж. ЈОВАНОВИЋ (Београд): *Нови јереси Канџакузинове Молитве Богородици*
145
- БРАНИСЛАВ Ј. ЦВЕТКОВИЋ (Јагодина–Београд): *Владарски јорјереси у Рамаћи*
179

МИЛОШ Б. ИВАНОВИЋ (Београд): *Стефан Лазаревић у културним
списима о кнезу Лазару*
213

БОРИС Ж. БАБИЋ (Бања Лука): *Солун у Животу деспота Стефана
Лазаревића од Константина Филозофа*
225

АНЂЕЛА Ђ. ГАВРИЛОВИЋ (Београд): *О иконографским
специфичностима сцене визија Светог Петра Александријског
у цркви Свете Тројице у Ресави*
237

МИЛИВОЈЕ С. СПАСИЋ (Београд): *Милош Црњански
о Светом Сави*
251

КСЕНИЈА В. МИЛОВАНОВИЋ (Београд): *Прејиси дела о Светом
кнезу Лазару у рукописној збирци манастира Хиландара*
267

ПРИЛОГ

СИЛВАНА Н. ЦАКИЋ (Деспотовац): *Библиотека манастира
Манасије*
277

Трибина „ДВА ВЕКА ОД ПРВОГ ИЗДАЊА ВУКОВОГ СРПСКОГ
РЈЕЧНИКА“, 22. АВГУСТ 2018. ГОДИНЕ

РАДА Р. СТИЈОВИЋ (Београд): *Вуков Рјечник – двеста година
од објављивања (1818–2018)*
283

НАТАША С. ВУЛОВИЋ (Београд): *Изложба „Српска лексикографија
од Вука до данас“*
291

МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ (Београд): *Ресави и прво
издање Српског рјечника Вука Стефановића Караџића*
303

ХРОНИКА

САНЕЛА Р. СИМИЋ (Деспотовац): *Хроника XXVI Дана српског
духовног преображења. Дани у славу десетог*
315

Рада Р. Стџијовић*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

ВУКОВ РЈЕЧНИК – ДВЕСТА ГОДИНА ОД ОБЈАВЉИВАЊА (1818–2018)

У раду се говори о значају првог издања *Српског рјечника* Вука Караџића, о Вуковој језичкој и правописној реформи, о лексици речника, као и о језичким особинама које речник сврставају и у дијалекатске и у речнике савременог српског књижевног језика.

Кључне речи: Вук Караџић, *Српски рјечник*, књижевнојезичка реформа, правописна реформа.

Заслуге Вука Стефановића Караџића за српску културу значајне су и бројне. Он је прикупио и спасао од заборављања драгоцено српско народно стваралаштво – народне песме, приповетке и пословице. Упознао је тадашњу културну Европу са њима. Описао је живот и обичаје српског народа и оставио сведочанство о историјским догађајима свога времена. И, најзад, он је творац садашњег облика књижевног језика, утемељеног на народној основи, као и фонолошког правописа, по коме сваком гласу одговара по једно слово.

Језичку и правописну реформу Вук је спровео у првом издању свога речника, који је изашао у Бечу 1818. године под називом *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечима скупио га и на свијет издао Вук Стефановић Караџић*.¹

* rada.stijovic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка исцртавања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Литература о овом Вуковом лексикографском остварењу и његовим дометима је велика. Овде наводимо избор из литературе који је коришћен у припреми овог текста: А. Белић, *Вукова борба за народни и књижевни језик: расправе и предавања*,

Подстицај да напише *Рјечник* Вук је добио 1815. године од Јернеја Копитара, слависте и цензора словенских књига, који је живео и радио у Бечу. У Бечу је Вук започео рад на *Рјечнику*, а наставио га је у сремском манастиру Шишатовцу, као гост архимандрита Лукијана Мушицког. Тамо му је Копитар послао старије речнике – Арделија Дела Беле, И. Белостенеца, Јоакима Стулија, Андрије Јамбрешића, као и Речник Руске академије – који су му служили као подсетник да из њих узме речи које је чуо у српском народу. Године 1816. Вук се са прикупљеним речничким материјалом (нешто преко 26.000 речи) вратио у Беч и заједно са Копитаром наставио рад на речнику. Он је читао Копитару речи и објашњавао му њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.

Српски рјечник из 1818. године написан је да буде први речник српског књижевног језика заснованог на народној основи. Он то и јесте, али је уједно и први српски дијалекатски речник. То је речник говора Вуковог родног Тршића, говора који је у свом памћењу и језичком осећању носио сам Вук. Дијалекатски карактер му дају не само покрајинске речи већ и поједине фонетске дијалекатске црте које је Вук у другом издању *Рјечника* напустио стварајући наддијалекатски карактер књижевног језика. Дакле, речник из 1818. године био је речник једног дијалекта са свим његовим особинама, као што су, нпр., потпуно одсуство гласа *x* (*буа*, *дуовник*, *замаујем*), најновије, тј. јекавско јотовање (*ћераџи*, *ћевојка*, *ћед*), петварање *мн* у *мл* (*млого*, *мложина*), односно у *вн* (*џаван*, *џавница*), затим *мњ* у *мљ* (*сумља*, *сумљаџи*), група *џн* на месту групе *ћн* (*несрејњик*, *синојњи*, *јомојњик*), вокатив типа *Аница*, *Милица*, *Ружица* итд.

Вук је у *Рјечник* унео, пре свега, лексику сеоске средине, богатту, најчешће, терминологијом материјалне културе – сточарства и земљорадње и свега што је у вези с тим (*крилоња*, *кусоња*, *медоња*, *мркуља*, *сивуља*, *двиска*, *шиљеже*, *изјагњџи*, *јаловиџи се*, *којиљџи*, *одјавиџи*, *јландиџије*, *јланинка*, *оглав*, *суруџка*, *урда* итд.), одевања и обувања (*анијерија*, *бињџи*, *зубун*, *долама*, *назувак*, *обувача*, *јозлуци*, *ћурак* итд.); унео је Вук и називе посуђа (*земљаница*, *касџрола*, *кујусара*, *лећен*, *лубура*, *чобања*), јела (*брашњеница*, *јечменица*, *симџи*, *џицвара*, *јрженица*), разних заната и других занимања (*воденичр*, *гвожђар*, *зидар*, *ковач*, *козар*, *кобасичар*, *јудар*, *чувар*, *млинар*,

у: исти, О великим ствараоцима, *Изабрана дела Александра Белића*, књ. VI, Београд, 1998, 8–178; П. Ивић, *О Вуку Караџићу*, Целокупна дела Павла Ивића, књ. IV, Сремски Карловци – Нови Сад, 1991; М. Ивић, *О језику Вуковом и вуковском*, Нови Сад, 1990; М. Селимовић, *За и јројив Вука*, Београд, 1987; Р. Стијовић, *О лексици Синодовог јревода Новог завјџа у односу на лексику Вуковог јревода*, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LVIII/1*, Нови Сад, 2014, 69–81.

ојанчар, солар), затим лексеме које нас обавештавају о друштвеним односима и околностима (*ага, азнадар, арамбаша, беглук, газдалук, јатак, кмеј, муфтија, ћерзибаша, ћелал, ферман, чилук*), а богато је заступљена и војна терминологија, која говори о Србима устаницима у Турској и граничарима у Аустрији тога времена (*баруј, бимбаша, вишек, врајкорац, овицир, њешадија, сабља, ушанчији се, џебана*).

Рјечник није сасвим лишен ни апстрактне лексике (нпр.: *безумље, дојасији се, домислији, зависји, јад, избор, слушња, милосји, њошићење, сирах, ћуга, ћајна, узрок, чезнуји, укор, ум*), као ни израза који су из црквеног језика продрли у народни говор.²

У речнику има и речи које не припадају тршићком говору – преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из других делова Србије (без Вуковог родног краја), као и педесетак из Босне и Херцеговине. Има у њему и стајаћих речи из фолклорних умотворина и личних имена из рачанског поменика.

Овај речник није само лексикографско остварење већ и етнографско и фолклорно, што је била замисао Јернеја Копитара. Вук је ради бољег разумевања неких речи уносио у речник и народне пословице, загонетке, песме, описивао обичаје и веровања.

Велики значај *Српског рјечника* из 1818. лежи и у томе што је у њему Вук коначно реформисао ћирилицу. Познато је да је Вуковој реформи писма претходила реформа Саве Мркаља. Мркаљевој азбуку, донекле усавршену,³ Вук је употребио још у *Писменици* (1814), јер, како је написао, „за српски језик лакша и чистија не може бити од ове“. У *Рјечнику* је дао коначну верзију ћирилице. На предлог Лукијана Мушицког узео је слово *ђ* уместо *дъ*, увео је знак *џ* и латиничко слово *ј* уместо дотадашњег *ј* за обележавање овог гласа. Савет да узме латиничко *ј* Вук је добио од Копитара, који се надао да ће ово слово прокрчити пут ћирилично-латиничкој азбуци коју би једнога дана прихватили сви јужни Словени, а намера му је била и да српску азбуку одвоји од православне традиције. Ово је изазвало најжешћи отпор Вуковој реформи и оштре приговоре да се шокачи српска азбука. Не мање приговора на *Рјечник* било је и због опсцене лексике, коју је Вук из другог издања избацио.

² Црквена лексика је, пре свега, српскословенска, коју је Вук чуо у народу или од трношких калуђера (нпр., *мошји, ојшији, ојшијина, вавијек, васиони*), нешто мало и рускословенска, коју је преузео из манастирских књига у Шишатовцу (*двери, честји, љубезан, живоначални, измицајушчи*), а има и редакцијски неутралних, које по свом гласовном лику могу припадати обема редакцијама (нпр., *одежда, бденије, моленије, Преображеније, Срећеније, њисанија*).

³ Вук је у *Писменици* спојио је диграфе у: *љ, њ, ђ* и *дъ*. Оставио је Мркаљево слово *ј*, а о *џ* ништа ни он, као ни Мркаљ, није рекао.

Писање на својеврсном народном језику постојало је и пре Вука, као и идеја о књижевном језику на народној основи.⁴ Народним језиком писао је и Саво Мркаљ, и Лука Милованов, а нарочито ваља поменути Доситеја Обрадовића, који је писао народним језиком, али је, за разлику од Вука, када би му недостајао апстрактан израз, употребљавао црквенословенске речи, не сматрајући за потребно да речи као *состіојаније* или *безумије* преобликује по српском народном моделу у *сїање* или *безумље*. С доситејевским језиком завршио се еволутивни развој књижевног језика код Срба.

Вук Караџић је револуционар. Он је радикално раскинуо са средњовековном традицијом, као и са језичким типовима који су били њихова модернизована варијанта (славеносрпски и доситејевски) и утемељио књижевни језик на новоштокавском ијекавском источнохерцеговачком (херцеговачко-крајишком) дијалекту.⁵

Победом Вукове реформе било је доста изгубљено у области апстрактних појмова, а, по речима П. Ивића, и у вези с еластичношћу и елеганцијом реченице. Међутим, у вуковски и поствуковски књижевни језик ушле су и многе особености дотадашњег језика. Вук је и сам уносио црквенословенске речи и изразе за којима се указала потреба – на стотине већ у предговору *Рјечника*, а нарочито много у преводу *Новог завјейи*.

Прекид с традицијом смањио је способност српског језика да се богати из руског, и то у време кад се у Русији појављују ствараоци светског формата. То је и била Копитарева намера, како је у научној литератури више пута истицано – увођењем народног језика и заменом црквенословенског и славјанског одвојити Србе од Руса и тако утрти пут аустро-словенској политици, која се спроводила на бечком двору још од времена Марије Терезије.⁶ Ипак, треба рећи, да се руски књижевни језик управо у то време одвајао од црквенословенског, који је Србима био мост ка руском. Павле Ивић сматра да Вуку нису могле остати дуго скривене Копитареве намере, али да је истрајавао на своме

⁴ Меша Селимовић је 1967. године у студији *За и њрошив Вука* дошао до закључка који би се могао сажети у његову реченицу: „Вук није пао с неба, већ је дошао после многих.“ Овај Селимовићев став уклопиће се у оно до чега ће студиозним проучавањем доћи лингвисти новосадске школе на челу са Александром Младеновићем – до постојања континуитета у развоју савременог српског књижевног језика, чији је део и сам Вук.

⁵ Други, екавски новоштокавски дијалекат – шумедијско-војвођански наметнуо се сам као говор културно, економски и у сваком другом погледу развијеније и надмоћније средине. Ова два дијалекта су била најраспрострањенија и њима су уједначено говорили Срби свих трију вера.

⁶ У поменутој расправи Селимовићев каже: „У истом циљу дворска канцеларија је, још од времена Марије Терезије, форсирала увођење простонародног језика.“

путу јер су његови „мотиви били друге природе – родољубље, ’љубав к роду својему’, која га је навела на описивање свог језика“. Сличног је мишљења, између осталих, и Меша Селимовић, који каже „да је Вук своје дело стварао ’за слободни живот свога народа, а не за живот под аустроугарском доминацијом“.

Када се говори о Вуковој реформи, треба имати у виду да је највећи део српског народа тога времена био неписмен, а да се међу Србима у Аустроугарској интелигенција тек стварала. Вуков књижевни језик био је веома лак, приступачан обичном свету. Њега су Срби знали у највећој мери самим тим што су знали свој матерњи говор. Довуковски, славеносрпски језик морао се учити, а није био ни нормиран, није имао чврста правила.

На крају, треба високо вредновати и то што је у тим слободарским, револуционарним временима Вуковим делом отворен пут народној поезији, која је, како је приметио П. Ивић, постала једна од главних полуга препорода националног осећања.

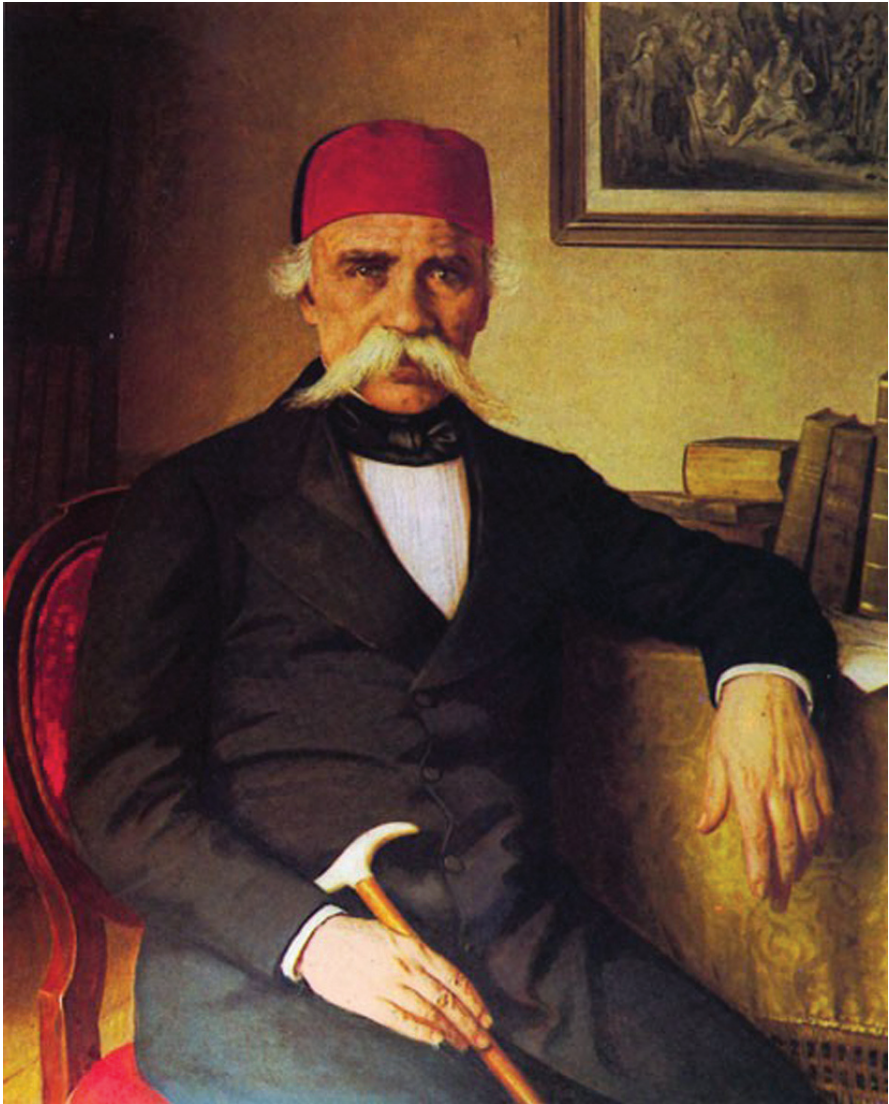
Rada R. Stijović

VUK'S DICTIONARY: 200TH ANNIVERSARY OF PUBLICATION
(1818–2018)

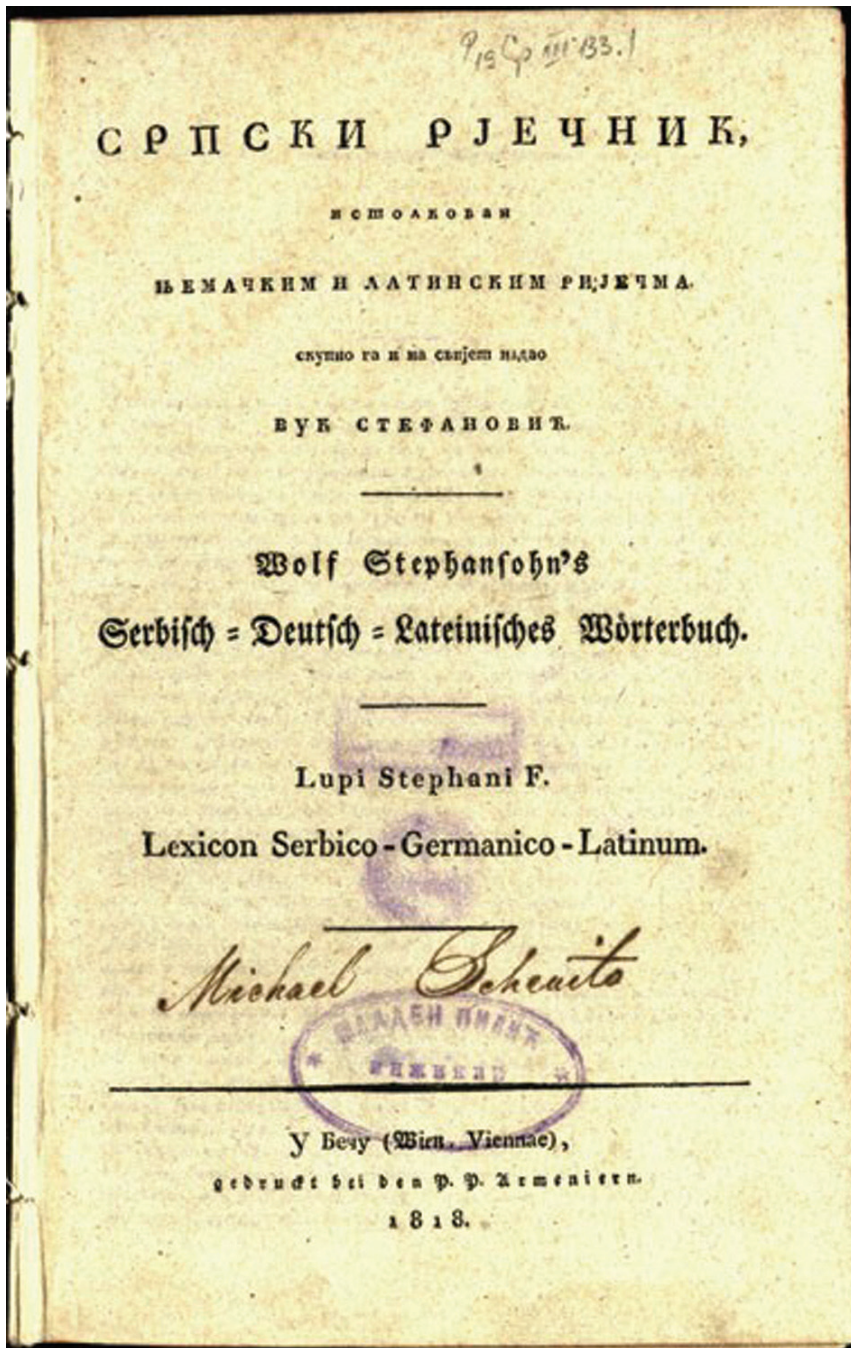
S u m m a r y

The paper discusses the significance of the first edition of Vuk Karadžić's *Srpski rječnik* (*Serbian Dictionary*), Vuk's orthographic reformation, the lexicon covered in the *Dictionary*, and the linguistic features that make it comparable to dialect dictionaries and dictionaries of the modern Serbian literary language.

Keywords: Vuk Karadžić, *Srpski rječnik*, reformation of the literary language, orthographic reformation.

Сл. 1. Вук Стефановић Караџић

Сл. 2. Српски рјечник исполкован њемачким и латинским ријечима
скупио га и на свијет издао Вук Стефановић Караџић

